

Амет-Уста З.Р.
Старший дошкільний вік як первинний етап становлення
етнічної ідентичності дитини

*Амет-Уста Зарема Ремзіївна, викладач кафедри дошкільної освіти
Республіканський вищий навчальний заклад "Кримський інженерно-педагогічний університет"
м. Сімферополь, Автономна Республіка Крим, Україна*

Анотація. У статті здійснена спроба розкрити значення становлення першооснов етнічної ідентичності дитини у старшому дошкільному віці як сенситивному періоді формування самосвідомості особистості. Етнічна ідентичність являє собою складову соціальної ідентичності та відноситься до процесу усвідомлення своєї приналежності до певної етнічної спільноти. Витіснення етнічної ідентичності зі структури соціальної ідентичності загрожує, з одного боку, втратою цілісного образу "Я" дитини, а з іншого – втратою зв'язків, з якою б то не було іншою культурою. На формування етнічної ідентичності дитини старшого дошкільного віку впливає цілий ряд факторів, найбільш істотними з-поміж яких є: особливості етнічної соціалізації в сім'ї, дошкільному навчальному закладі та найближчому національному оточенні; гомогенність або гетерогенність національного оточення; статусні відносини між етнічними групами. У статті також представлені емпіричні данні стосовно впливу деяких з цих факторів на формування етнічної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в умовах поліетнічного простору кримської автономії. Автор вважає, що формування позитивної етнічної ідентичності особистості, яка передбачає наявність позитивного образу власної етнічної групи та позитивного ціннісного ставлення до інших етнокультурних груп, є основою задля побудови гармонійних стосунків у широкому поліетнічному просторі.

Ключові слова: національність, старший дошкільний вік, етнічна ідентичність, поліетнічність, доброзичливе ставлення, особистість.

Проблематика етнічної ідентичності знаходиться на стику інтересів багатьох наук, з-поміж яких – соціологія, культурологія, психологія, історія, педагогіка та інші. Це пояснюється тим, що етнічна ідентичність – складне соціально-психологічне утворення, яке акумулює в собі різні аспекти розвитку особистості та відноситься до однієї з найбільш складних і стійких ідентичностей. Важливість становлення першооснов етнічної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку обумовлена тим, що припускаючи наявність позитивних образів власної та інших етнічних культур, вона виступає важливим фактором розвитку у підростаючого покоління емоційно-позитивного ставлення до представників інших етносів.

Наукові пошуки з проблеми становлення особистості, її етнічної ідентичності та культурного самовизначення у період дошкільного дитинства здобули своє висвітлення у дослідженнях багатьох вчених, з-поміж яких І. О. Газіна [2], О. І. Міхальова [4], Е. К. Суслова [6], В. Ю. Хотинець [7] та інші. Науковці акцентують увагу на тому, що не дивлячись на те, що старший дошкільний вік характеризується нечітким усвідомленням дитиною спільності із людьми своєї національності (О. І. Міхальова), слабкими етнічними знаннями (В. Ю. Хотинець) та відсутністю диференційованого ставлення до себе та інших етнічних груп (Е. К. Суслова, О. Н. Юденко) – зародження етнічної самосвідомості (В. В. Лаппо), формування когнітивної, емоційної та поведінкової схожості індивіда із представниками свого етносу (В. Ю. Хотинець), а також формування першооснов системи ставлень до представників інших етносів (В. С. Степова) відбувається саме в цей період.

Метою статті є розкриття значення становлення першооснов етнічної ідентичності дитини у старшому дошкільному віці як сенситивному періоді формування самосвідомості особистості.

Одна з основних потреб людини полягає в різноманітних взаємозв'язках з оточуючим світом, яка реалізується шляхом самоототожнення індивіда з різними соціальними групами. Такого роду самоототожнення

визначається в науці поняттям "ідентичність". Ідентичність – це одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. Іншою мовою, ідентичність – це збереження та підтримка особистістю власної цілісності й тотожності, що має вияв крізь стійкий образ "Я".

Аналіз наукових джерел [1; 3; 6; 7] дозволяє стверджувати, що етнічна ідентичність являє собою складову соціальної ідентичності особистості та відноситься до процесу усвідомлення нею своєї приналежності до певної етнічної спільноти. У сучасній науці етнічну ідентичність структурно представляють як єдність трьох основних компонентів: а) когнітивного (знання, уявлення про особливості власної етнічної групи та усвідомлення себе її членом); б) афективного – ставлення до власної групи та членства в ній; в) поведінкового – вибудовування системи відносин і дій у різних етноконтактних ситуаціях. Самоідентифікуючи себе з етносом, індивід не лише визначає своє місцезнаходження в системі зв'язків, але й відчуває свою безперервність в історичному часі як його невід'ємна складова частина. Водночас самоідентифікація має і практичне значення, бо підтримує реальні зв'язки, реальну єдність членів етносу через систему споріднених традиційних культурних, побутових, господарських і соціальних рис [3].

З огляду на те, що етнічні групи і приналежність до них пов'язані з супутньою ним позитивною або негативною оцінкою, що існує в суспільстві, етнічна ідентичність може бути позитивною або негативною. Позитивна етнічна ідентичність, що передбачає наявність позитивного образу власної етнічної групи та позитивного ціннісного ставлення до інших етнокультурних груп, є основою для формування у людини доброзичливого відношення до людей різних національностей.

Формується етнічна ідентичність у процесі інкультурації, коли індивід освоює властиві певній культурі духовні, матеріальні та нормативні цінності, в результаті чого формується його когнітивна, емоційна та

поведінкова схожість з членами даної культури, а також відмінність від членів інших культур [4]. В процесі свого становлення етнічна ідентичність проходить ряд етапів, які співвідносяться з етапами розвитку особистості. Старший дошкільний вік – сенситивний період у становленні етнічної ідентичності людини, адже це важливий період інтенсивного формування її самосвідомості. Етнічна ідентичність розвивається разом з розширенням образу "Я" дитини, її соціалізацією та інкультурацією.

Ж. Піаже виокремив три етапи в усвідомленні дитиною своєї етнічної приналежності:

- 1) 6-7 років дитина здобуває первинні, а відтак визначальні знання про етнокультурні особливості рідного народу, в осередку якого вона зростає;
- 2) 8-9 років (за умови системності й наступності первинного етапу) дитина чітко ідентифікує себе зі своєю етноспільнотою, висуває підстави ідентифікації – етнічна приналежність батьків, місце проживання, рідна мова;
- 3) 10-11 років дитина здатна більш-менш успішно визначити унікальність історії, специфіку народних традицій та побутової культури своєї етнічної спільноти [5, с. 37-45].

Особливу значущість також становить періодизація розвитку етнічної ідентичності І. А. Снежкової та В. Ю. Хотинця [7].

Перший етап – 5-10 років – припадає на дошкільний та молодший шкільний вік. Характерна особливість цього етапу – нечітке усвідомлення дітьми спільності з людьми своєї національності, а також немотивований вибір своєї етнічної приналежності, слабкі етнічні знання. Цей період небезпечний тим, що в цей час закладається основа для майбутніх забобонів і конфліктів. Однак безпосередні контакти з дітьми інших народів значно послаблюють силу негативних етнічних установок. Інша небезпека цієї стадії – в розвитку почуття неповноцінності. Якщо дитина виявить, що колір її шкіри або становище її батьків значно більшою мірою визначають її цінність як учня, ніж її бажання та воля вчитися, то відчуття себе негідною, малоцінною може фатальним чином відбитися на характері.

Другий етап – 11-15 років – характеризується формуванням системи уявлень про етнокультурні та етнопсихологічні особливості своєї спільноти в порівнянні з іноетнічним оточенням, а також мотиваційно-ціннісних відносин до власної етнічної приналежності. Можливою складністю цього періоду є сплутаність психосоціальної ідентичності, яка може супроводжуватися рольовою сплутаністю, а також сумнівами щодо свого місця в соціальній групі. При цьому підлітки з родин національних меншин стикаються з набагато великими труднощами. Вони відчують свою відчуженість від суспільства гостріше, так як явно відчують відсутність підтримки з його боку. Позитивна оцінка батьків та їхньої етнічної групи в цьому випадку є для підлітка умовою обґрунтування його етнічної самоідентифікації, вибору певної національності.

Третій етап припадає на 16-17 років. Укорінюється усвідомлення своєї етнічної приналежності, формується мотивація вибору етнічної групи, розвивається етнічний світогляд. У старшому шкільному віці на формування етнічної ідентичності дітей найбільший вплив надає школа.

Таким чином, можна побачити, що процес становлення етнічної ідентичності тривалий та непростий. На сучасному етапі розвитку науки проводиться значна кількість досліджень, в яких уточнюються і конкретизуються вікові межі етапів розвитку етнічної ідентичності. Проте, більшість дослідників відзначають, що первинні, а відтак визначальні знання про етнокультурні особливості народів, дитина отримує у 5-6 років.

Аналіз наукових джерел [2; 4; 6], засвідчує, що на формування етнічної ідентичності дитини старшого дошкільного віку впливає цілий ряд факторів, найбільш істотними з-поміж яких є:

- особливості етнічної соціалізації в сім'ї, дошкільному навчальному закладі та найближчому національному оточенні;
- гомогенність або гетерогенність національного оточення;
- статусні відносини між етнічними групами.

Так, на думку О.В. Булавкіної, діти, які проходили етнічну соціалізацію в умовах сімейного осередку більш усвідомлено та адекватно відносять себе до певної етнічної спільноти, а також швидше та точніше орієнтуються в національному оточенні. Стосовно характеру етноконтактного середовища, науковець стверджує, що важливо перш за все те, чи живе дитина в поліетнічному або моноетнічному середовищі, та яка компактність етнічного оточення. Так, у дітей, які живуть у різних гетерогених середовищах виявлені суттєві відмінності у ступеню сформованості етнічної ідентичності. Етнічна ідентичність сильніше виражена у тих дітей, які живуть в культурному середовищі, яке значно відрізняється від їхнього власного. З огляду на це, свою етнічну приналежність дитина усвідомлює швидше, і знання про відмінності між етнічними групами набуваються нею раніше, якщо соціалізація дитини проходить у широкому поліетнічному просторі. Ситуація широкого міжетнічного спілкування дає дитині більше можливостей для придбання уявлень про особливості культури різних народів, а також сприяє розвитку дружніх відносин. Натомість, відсутність досвіду міжетнічного спілкування обумовлює і меншу схильність дитини до подібних контактів, і менший інтерес до власної ідентичності [1, с.78-79].

Важливо і те, як стверджує науковець, до якої групи – етнічної більшості або меншості – належить дитина. Уявлення про традиції та культуру етнічних груп швидше формуються у представників етнічних меншин. У той же час, аналіз наукових джерел [1; 5] свідчить, що представники етнічної більшості можуть навіть не замислюватися про свою етнічну приналежність, тоді як для представників етнічних меншин національна ідентифікація виявляється суттєвою, а пов'язані з нею проблеми потрапляють в розряд життєво важливих. Ці теоретичні положення були підтверджені нами емпіричними даними у ході дослідження уявлень дітей різних національностей стосовно елементів національної культури свого народу та народів Криму, що проживають поруч (українського, російського, кримськотатарського). Так, результати першої дидактичної вправи – "Вибір ілюстрацій з елементами етнокультурних особливостей рідного народу" – зорієнтованої на визначення уявлень дітей про культуру

та традиції рідного народу, показали, що діти старшого дошкільного віку, різні за етнічним походженням, мають певні уявлення про елементи культури рідного народу, проте вони розмиті, розрізнені та несистематизовані. Важливо відмітити, що діти-кримські татари виявили більшу обізнаність з елементами культури рідного народу, ніж діти-росіяни та українці. Результати другої дидактичної вправи – "Вибір ілюстрацій з елементами етнокультурних особливостей інших народів Криму" – показали, що більшість вихованців різних етногруп необізнана з етнічними особливостями людей різних національностей. Зокрема, діти російської та української національностей, не зважаючи на те, що проживають у поліетнічному середовищі Криму, менше обізнані з культурою, як свого, так і інших народів. На противагу їм, діти кримськотатарської національності виявили більшу обізнаність з елементами національних культур, які функціонують на території Криму. Цей факт можна пояснити тим, що у дітей кримськотатарської національності, що проживають в Криму, де переважна більшість населення це росіяни (58,3% від загальної чисельності населення), уявлення про етнічні особливості своєї та інших етногруп складається раніше, ніж у дітей-росіян, які є групою етнічної більшості та українців, чия культура є досить схожою на культуру росіян. Тобто, діти-кримські татари проживають у культурному середовищі, яке значимо відрізняється від їхнього власного, тоді як діти української та російської

національностей проживають у контексті рідної їм культури. Відтак, для дітей-росіян та українців, у порівнянні з дітьми-кримськими татарами, усвідомлення своєї етнічної належності та народознавча обізнаність не є такою життєво важливою проблемою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищенаведені наукові положення зазначимо, що незважаючи на те, що для дітей старшого дошкільного віку характерне нечітке усвідомлення своєї національної приналежності, слабкі етнічні знання, відсутність диференційованого ставлення до представників свого та інших народів – зародження етнічної самосвідомості, а також формування першооснов системи відносин до представників інших етносів відбувається саме в цей період. Ситуації повсякденного спілкування дітей різних національностей не тільки дають їм більше можливостей для придбання уявлень про особливості культури власного народу та народів, що проживають поруч, але й сприяють їхньому гармонійному розвитку. Витіснення етнічної ідентичності зі структури соціальної ідентичності загрожує, з одного боку, втратою цілісного образу "Я" дитини, а з іншого – втратою зв'язків, з якою б то не було іншою культурою.

Перспективою дослідження є вивчення факторів, що позитивно впливають на становлення етнічної ідентичності у дітей дошкільного віку в умовах поліетнічного дошкільного навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Булавкіна О.В. Развитие позитивного отношения школьников к сверстникам различных этнических групп [Текст] : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / О.В. Булавкіна. – Ставрополь, 2006. – 183 с.
Bulavkina O.V. Razvitiye pozitivnogo otnosheniya shkol'nikov k sverstnikam razlichnykh etnicheskikh grupp [The development of a positive attitude of schoolchildren to the same aged children of different ethnic groups] : diss. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.13 / O.V. Bulavkina. – Stavropol', 2006. – 183s.
- Газіна І.О. Формування першооснов національної свідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики [Текст] : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / І.О. Газіна ; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 198 с.
Gazina I.O. Formuvannya pershoosnov natsional'noi svidomosti u ditey starshoho doshkil'nogo viku zasobamy ukrains'koi narodnoi muzyky [The formation of the principles of national consciousness of senior preschool aged children by means of the Ukrainian folk music] : dyss. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 / I.O. Gazina ; NPU im. M.P. Dragomanova. – Kyiv, 2008. – 198 s.
- Махній М. Етноєволюція: Науково-пізнавальні нариси [Текст] / М. Махній // – Режим доступу : <http://makhniy.blox.ua/2009/10/Etnichna-identichnist.html>.
Makhniy M. Yetnoyevolyutsiya: Naukovo-piznaval'ni narisi [Ethnoevolution: Scientific and educational essays] / M. Makhniy – Rezhim dostupu : http://makhniy.blox.ua/2009/10/Etnichna-identichnist.html.
- Михалева О.И. Педагогические условия формирования этнической идентичности детей старшего дошкольного возраста [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.И. Михалева ; Удмуртский государственный университет. – Ижевск, 2006. – 32 с.
Mikhaleva O.I. Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya etnicheskoy identichnosti detey starshego doshkol'nogo vozrasta [The pedagogical conditions of forming of ethnic identity of senior preschool aged children] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / O.I. Mikhaleva ; Udmurtskiy gosudarstvennyy universitet. – Izhevsk, 2006. – 32 s.
- Пиаже Ж. Избранные психологические труды [Текст] / Ж. Пиаже. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.
Piazhe ZH. Izbrannyye psikhologicheskiye trudy [The selected psychological works] / ZH. Piazhe. – M. : Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 1994. – 680 s.
- Суслова Э.К. Воспитание у детей эмоционально-положительного отношения к людям разных национальностей [Текст] / Э. Суслова // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 1. – С. 82–91
Suslova E.K. Vospitaniye u detey emotsional'no-polozhitel'nogo otnosheniya k lyudyam raznykh natsional'nostey [The upbringing of the emotionally positive attitude of the children to people of different nationalities] / E. Suslova // Doshkol'noye vospitaniye. – 1999. – № 1. – S. 82–91 9.
- Хотинец В. Ю. Психологические характеристики этнокультурного развития человека [Текст] / В.Ю. Хотинец // Вопросы психологии. – 2001. – № 5. – с. 60–73.
Khotinets V. YU. Psikhologicheskiye kharakteristiki etnokul'turnogo razvitiya cheloveka [Text] / V.YU. Khotinets // Voprosy psikhologii. – 2001. – № 5. – s. 60–73.

Amet-Usta Z.

The senior preschool age as an initial stage of ethnic identity formation of the child

Abstract. An attempt in order to reveal the meaning of the formation of the principles of ethnic identity of the senior preschool aged child as sensitive period of the formation of the person's consciousness is carried out in the presented publication. The ethnic identity is a constituent of the social identity and it refers to the process of awareness of their affiliation with a certain ethnic community. The

replacement of ethnic identity from the structure of social identity threatens, on the one hand, with the loss of a complete image "the I" of the child, and with another – with the loss of communications with any other culture. A number of factors, the most significant of which are: the peculiarities of ethnic socialization in the family, kindergarten and the nearest national environment; homogeneity or heterogeneity of the national environment; status relations between ethnic groups – influence to formation of ethnic identity of the senior preschool aged child. Also the article presents the empirical data of the impact of some of these factors to the formation of ethnic identity of senior preschool aged children in the conditions of the Crimean autonomy's polyethnic space. The author considers that the emergence of ethnic identity as well as forming of the fundamental principles of the relations' system with the representatives of other ethnic groups is occurred precisely in this period despite the fact that at the senior preschool aged children there are fuzzy awareness of their national identity, weak ethnic knowledge, lack of a differentiated attitude towards representatives of their own and other peoples. The author believes that formation of positive ethnic identity of the personality is the basis of developing tolerant and benevolent relations with the representatives of the other culture.

Keywords: *nationality, senior preschool age, ethnic identity, polyethnicity, benevolent attitude, personality.*

Амет-Уста З.Р.

Старший дошкольный возраст как первоначальный этап становления этнической идентичности ребенка

Аннотация. В представленной публикации осуществлена попытка раскрыть значение становления первооснов этнической идентичности ребенка в старшем дошкольном возрасте как сенситивном периоде формирования самосознания личности. Этническая идентичность представляет собой составляющую социальной идентичности и относится к процессу осознания своей принадлежности к определенной этнической общности. Вытеснение этнической идентичности из структуры социальной идентичности угрожает, с одной стороны, потерей целостного образа "Я" ребенка, а с другой – потерей связей с какой бы то ни было другой культурой. На формирование этнической идентичности ребенка старшего дошкольного возраста влияет целый ряд факторов, наиболее существенными из которых являются: особенности этнической социализации в семье, детском саду и ближайшем национальном окружении; гомогенность или гетерогенность национального окружения; статусные отношения между этническими группами. В статье также представлены эмпирические данные о влиянии некоторых из этих факторов на формирование этнической идентичности детей старшего дошкольного возраста в условиях полиэтничного пространства крымской автономии. Автор считает, что несмотря на то, что для детей старшего дошкольного возраста характерно нечеткое осознание своей национальной принадлежности, слабые этнические знания, отсутствие дифференцированного отношения к представителям своего и других народов – зарождение этнического самосознания, а также формирование первооснов системы отношений к представителям других этносов происходит именно в этот период.

Ключевые слова: *национальность, старший дошкольный возраст, этническая идентичность, полиэтничность, доброжелательное отношение, личность.*